

DONESKI K ZGODOVINI KAMNITNIKA

Kamnitniku je v Loških razgledih posvetil imeniten članek pokojni inž. Primož Simonič (*LR 11*, 1973). Najbolj zadovoljno proti Stari Loki je vrh tako imenovanega Prifarškega Kamnitnika. Na njem je sedaj vodni zbiralnik. Na vzhodu je veliki, Loški Kamnitnik. Včasih je bil škofova last. Na njem je škof prideloval vino. Leta 1360 se še omenja vinograd na Kamnitniku. Pozneje je škof vinogradništvo v teh krajih opustil, saj je imel svojo posest tudi na Dolenjskem, kjer je pridelal boljše vino. Vzhodno od Loškega Kamnitnika je vrh nad Pahovčevim mlinom. Tu so stale do okrog 1780 loške vislice – gavge (*LR 36*, 1989). Temu predelu so včasih rekli tudi v Hribih. Vsi trije vrhovi, če jim smemo tako reči, so iz terciarnega konglomerata, apnenčaste kamenine, ki je primerna za obdelovanje. Po Primožu Simoniču naj bi bil najstarejši kamnoseški izdelek iz kamnitniškega konglomerata nagrobni spomenik župniku Terpinu na cerkveni steni v Šmartnem pri Kranju iz leta 1683. Iz kamnitniškega kamna so »svete štenge« pri Sv. Joštu nad Kranjem iz leta 1751. Iz tega časa je Kužno znamenje na Mestnem trgu. Iz 18. stoletja je portal v Puštalskem gradu. V 19. stoletju je bila večina kamnoseških izdelkov v Loki iz tega kamna. Uporabljali so ga tudi v spodnjem delu Selške doline. V Poljanski dolini so ta kamen manj uporabljali, ker so poznali hotaveljski apnenec – marmor.

Kje je bil najstarejši kamnitniški kamnolom, ne vemo. Glede na starejše izdelke, ki so bolj drobnozrnati in svetle barve, bi sklepali da je bil zadaj za Prifarškim Kamnitnikom, kjer še najdemo

takšen sestav kamenine. Tu je še danes opuščen Jakopčov pruh, kamnolom posestnika Kalana – Jakopča iz Stare Loke. Na tem mestu so med drugo svetovno vojno lomili večje kamnite kvadre, ki so jih odpeljali šele po vojni. Kaj vse so izdelali iz kamnitniškega konglomerata, natančno opisujeta inž. Simonič in dr. Anton Ramovš v *Loških razgledih (LR 15, 1968)*.

Na Kamnitniku se pojavljajo kraški pojavi, na kar nas je opozoril prof. Tomaž Planina v *Loških razgledih (LR 2, 1955)*. V Kamnitniku je celo podzemna jama, o kateri pa se v zadnjih desetletjih ni dosti govorilo, saj je bila verjetno za ograjo vojašnice. Sedaj bi se tudi ta jama lahko našla in raziskala, če že ni zasuta ali kako drugače uničena. Da je Kamnitnik votel, so pripovedovali stari okoličani. Ti so bili prepričani, da skale rastejo. Stara Dolinarca je vedno dokazovala mojemu očetu, kako skale rastejo, jaz pa sem kot otrok to poslušal in verjel. Oče mi je potem razložil, da dež spira zemljo niže in tako razgalja skale. Okrog leta 1926 ali 1927 naj bi ob neki veliki vodi izmetalo iz lukenj celo ribe. Na njivah med Loškim Kamnitnikom in vrhom nad Pahovcem se še najdejo kosi žlindre ali mogoče železove rude, bobovca. Morda so železo kopali za gavgami ali pa so ga tam samo predelovali v vetrnih pečeh.

Zanimanje za kamnitniški kamen je torej staro že nekaj sto let. Posebno je ta kamen pridobil na vrednosti, ko so ga začeli uporabljati pri gradnji bohinske železnice. Uporabili so ga za bohinski predor in razne oporne zidove. Loški občinski odbor je z Leopoldom Nussijem

sklenil pogodbo o izkoriščanju kamnoloma. Od leta 1902 do 1906 so Kamnitnik intenzivno izkoriščali. Dobil je popolnoma drugo podobo. Prej se je zaobljeno spuščal na vse strani, potem je postal odsekan in gol. Celo Pahovčev Kamnitnik so obtesali. Kakšno vrvenje je bilo takrat v Loki, nam podrobno opisuje inž. Simonič v že omenjenem prispevku. Mi pa si pogledjmo, kaj je ostalo od vseh teh dogodkov zapisanega v loškem občinskem arhivu.

Uprava kamnoloma je leta 1902 zgradila za delavce šest barak – streh za zaščito pri delu. Štiri barake so bile na vzhodni strani in dve na južni strani Kamnitnika. Štemarska oštirka Rozina Daneu – lastnica hotela na Štemarjih (kjer je danes hotel Transturist, o. p.) – je zavohala zaslužek in je na parceli viteza Karla Strahla z občinskim dovoljenjem leta 1904 zgradila okrepčevalnico za delavce. Sama se je zavezala, da bo imela ob vročih dneh dobro in poceni pijačo. Žganje je bilo izključeno. Baraka naj bi bila odprta samo med delovnim časom. Županstvo je občasno poročalo Okrajnemu glavarstvu v Kranj o razmerah na delovišču. Loški mestni zdravnik dr. Anton Arko je skrbel za zdravstveno policijo. Jeseni 1903 je upravi kamnoloma poslal vprašalnik. Zanimala so ga stranišča in kako se odstranjujejo odpadki. Pri nekaj sto ljudeh je bil to že kar resen problem. Delavci so stanovali privatno po hišah v mestu, predmestjih, na Fari, na Suhi in drugod, nekateri tudi po gostilnah. Dr. Arko je bil proti masovnim kvartirjem. Zanimalo ga je, kakšno je stanje s pitno vodo, ki je v Kamnitniku ni bilo, in koliko je povprečno zaposlenih delavcev. Žal odgovor na ta vprašalnik ni ohranjen. Iz decembra leta 1905 je ohranjena statistika o zaposlenih pri firmi Gross & komp. Kovačev je bilo 5, leta 1904 6, ognje so imeli 3, leto prej 4, plače so dobili kovači dnevno 4 krone 50 vinarjev, dninarji po 3 krone. Uradniki so bili

štirje, kamnosekov je bilo 230, dninarjev 50, kar je bilo za pozni jesenski čas kar precej. Delavci so bili iz različnih krajev, iz Kvarnerskega zaliva, Istre, Furlanije, Madžarske, itd. Zanimivo je, da je podjetnik uporabljal za dopise za kamnolom papir s posebno glavo: Steinbruch »Kamentnik« Bischoflack.

Veliko število delavcev je oživilo Loko v različnih ozirih, tudi nesimpatičnih. Mestna stražnika sta imela več dela z zdrževanjem javnega miru. V tistih letih so se namnožile policijske prijave v zvezi s kamnitniškimi prebivalci. Nadstražnik Kermc jih je v starem jeziku, z redkimi vejicami in pikami takole zapisoval:

»Slavnemu mestnemu županstvu v Škofjiloki«

V noči 7. avgusta t. l. (1904) proti 3h zjutraj je Imre Sabe kamnosek iz Budapesta sedaj v stanovanji na Lontrgu hšt. 58 in Josef Jeličič kamnosek iz Cerkenice na Horvaškem sedaj v stanovanji na Lontrgu hšt. 58 sta po mestu prav grdo prepevala in kričala tako da sta s tem nočni mir zelo kalila, da so tukajšni prebivalci skoz okna gledali in se nad gor imenovanim zgledovali. Pripomni se, da je Josef Jeličič v nedeljo zvečer, ko sma nadstražnik Kermc in stražnik Kralj v gostilno g. Antona Homan naznaniti prišla, da je policijska vura, dvakrat nad patrule zakričal »marš vun«. – Priča nadstražnik Anton Kermc in stražnik Alojzij Kralj. – Mestno stražništvo v Škofjiloki dne 7. avgusta 1904 Anton Kermc, nadstražnik.«

Jeličič se je zagovarjal, da se ni nedostojno obnašal in da ni rekel marš ven. Sabo pa je priznal, da je nekoliko kričal, vendar se je izgovarjal na pijanost. Od mestnega predstojništva sta dobila ukor. Zagrozili pa so jima tudi, da bodo v prihodnje ovadili takšne delavce pri upravi kamnoloma, ki jih bo potem odpustila iz službe.

Spet drugič je nadstražnik napisal takšnele ovadbo:

»Pozvedilo se je od zanesljivih oseb, da M. J. okrajna babica, sedaj stanujoča na Kapucinskemu predmestju hšt. 13 pelje pohujšljivo življenje. Ona je omožena njen zakonski mož služi kot hlapec pri gostilničarki M. T. v Škofjiloki hšt. 126 in M. J. ima pa vedno 28 letnega samskega kamnoseka Mihaela Riollino iz Gabrovice pristojen v Trst v svojem stanovanju in skupaj živita kakor dva zakonska mož in žena. Ker se pa vsled tega pohujšljivost med ljudmi in mladino gnezdi ker M. J. in Mihael Riollino tako življenje skupaj peljeta.

Priča te nerednosti M. H., stražnik Alojzij Kralj, c. kr. orož. stražnojster Ivan Hribovšek in nadstražnik Anton Kermc. – Mestno stražništvo v Škofjiloki dne 3. svečana 1905, – Anton Kermc nadstražnik.«

Prav prijetna je tudi tale ovadba:

»Dne 4. septembra t. l. (1905) popoldne je bilo več žensk na potoku »Sevšca« pod Lahovem mostu ki so perilo prale. Med taistim časom prideta 22 letni Peter Fortonato in Alojzij Grafič 19 let star oba iz Forjane provinc Udine sedaj kamnoseka v Kamnitniku stanujoča v Škofjiloki hšt. 39 ter začneta dotičnim ženskam ki so prale se ž njimi enkati pod kikle jih z vodo škropiti. Ker je to mladini v pohujšanje ki so vidili to nespodobno vedenje. Oba sta bila pa tako pijana da nista nič vedla kaj delata. Ker se je blo pa za bati da ne bi naprej kakšne večji nerednost storila, sta bila od podpisanega v občinski zapor odvedena. – Mestno stražništvo v Škofji loki dne 4. septembra 1905, – Anton Kermc, nadstražnik.«

Modro mestno predstojništvo ni nič ukrenilo, vsaj iz prijave ni razvidno. Pogledjmo še eno politično prijavo:

»Dne 25. sušca t. l. (1905) popoldne bilo je več kamnosekov iz Kamnitnika in drugih ljudi v gostilni Elizabete Dolinar na Lontrgu skupaj zbranih, začne se 30 letni oženjen Anton Korelič iz Klino kome sv. Peter provinc Udine na Laškem,

izpovej da je nekaznovan in brez premoženja sedaj kamnosek v Kamnitniku stanujoči na Studencu hšt. 9, med zbranim gostam brez vsega povoda pripraviti in sledečim besedami psovati čez avstrijsko zastavo in sicer »koga je pa vaša avstriska zastava jaz se na njo vsirjem.« Ker je pa to pohujšljivo psovanje v javnem lokalu se govorilo in sploh v pohujšanje ljudstvu. Priča Vicko Antonič, Josef Antonič in Vinko Antonič vsi kamnoseki v Kamnitniku stanujoči na Lontrgu hšt. 49. Anton Korelič je sumen ubega ker nima nobeniga stalnega bivališča je bil danes od podpisanega aretiran in v občinski zapor v dalno kazensko poslovanje odveden. – Mestno stražništvo v Škofjiloki dne 27. sušca 1905 – Anton Kermc nadstražnik. – Župan je na ovadbo zapisal: ovadencu se izreče ustmenni ukor.«

Največji problem v Kamnitniku je bilo razstreljevanje kamenja. Kamnolom je bil sorazmerno blizu naselja. Ročno razbijanje sten za takšne količine ni bilo primerno, zato so kamenje razstreljevali. Pri tem delu pa so večkrat uporabili prevelike količine razstreljiva. Osmega junija 1905 je nadstražnik Anton Kermc oddal naslednjo prijavo:

»Slavnemu mestnemu županstvu v Škofjiloki. – Dne 8. junija t. l. (1905) se je pozvedilo od ključavničarja Antona Ličar iz Studenca hšt. 21 da v kamnolomu Kamnitnik devajo pri rasterlitvi kamenja v izvrtane luknje 60 do 75 kilo smodnika. Anton Ličar je bil od podpisanega vprašan da na kakšni način on ve da se gori omenjena teža smodnika v eno luknjo na enkrat porabi, on pravi da je njemu eni delavec iz Kamnitnika povedal ali on ga noče povedati, in še tudi zraven pristavi, da je eni uradnik od kamnoloma se izjavil da zakaj ga nebi 100 kilg. smodnika naenkrat v eno luknjo djali, ali tudi tega uradnika ni hotel imenovati. Danes popoldne sem pozvedoval v Kamnitniku od strani ondotnih delavcev kateri od-

delki narveč smodnika v eno luknjo de-nejo. Dne 8. junija t. l. je dal Vicko Anto-nič v eno luknjo 40 klg. smodnika in dne 8. junija t. l. pa Josef Rubeša 35 klg. smodnika, da bi ga pa kedo več dal to pa nisem mogel pozvediti. Anton Ličar tudi pristavi, da je njegova hiša vsled stre-ljanja v Kamnitniku v večih krajih zi-dovje razpočeno in zahteva zato odškod-nino. – Mestno stražništvo v Škofjiloki dne 8. junija 1905. – Anton Kermc, nad-stražnik.« Župan Lenček je na vlogu za-pisal, da se Ličar povabi dne 14. 6. 1905 dopoldne ob 11. uri (v pisarno, o. p.).

Brez datuma in neznanega pisca je drob-no pisemce, verjetno stanovalcev Šubi-čeve hiše na Studencu, kjer so bili doma podobar Janez Šubic in njegovi nasled-niki, med njimi prof. Ivan Šubic, ravnatelj v Ljubljani. Pisec se je takole pritožil: »27 aprila je bil gospod Kral (občinski stražnik, o. p.) tukej dopoldan ob 9 uri in popoldan ob 4 uri, ko se je močno streslo od strelanja, 3. 6. mi je povedal Spodceglja fant ki je v Kamnitniku delal da ladajo 75 kil purfla. 8. 6. je pa Kocar rekel da porabijo za en strel 40 kil 60 do 80 kil purfla. 26. 5. je prineslo na Stu-denc k Mlinarjevimu mostu velik kamen iz Kamnitnika ob 4. uri. Na Studencu per Alčevi Rezi se je šajba zdrobila ko je počlo, per županu v Puštal je v peči iz velba cegel padel, ko je vstrelil, v Puštal na Šturm je voda v zemljo všla, ko so jo imeli za po vertu perlivati. 6. 5. je bil gospod Fabjani tukej pri meni, je rekel da bo staló popravljajne 100 kron ako bom vam dal se bo pa še kateri drugi oglasil. Fridl je bil zraven mene per go-spodu Šubicu, je v veži rajh proč padel.«

V kamnolomu so morali zelo paziti na varnost. Leta 1903 se v občinskem arhivu prično spisi v zvezi z razstrelivom. Žu-pan Niko Lenček je na c. k. okrajno sodi-šče v Škofji Loki prijavil Janeza Stano-nika, kamnoseškega pomočnika. Napisal je naslednjo prijavo: »Dne 22. t. m. (1903) šel sem s svojimi otroci iz mesta proti

Kamnitniku ko zagledam tik pota zavitek papirja. Odprem zavitek in najdem v njem okoli 6 k. črnega smodnika vsled česar ga poberem ter izročim nekemu človeku ki je ravno šel v mesto, da ga izroči pri županstvu. Poizvedbe v tej stvari so dog-nale, da je smodnik tja položil 21 let stari Janez Stanonik pomočnik pri kam-noseku Matevž Miklavčič. Janez Stano-nik o tem zaslišan je izpovedal, da je bil od Miklavčičevega sina, kakor že več-krat, poslan k zalogatelju smodnika Ja-nezu Potočnik v mesto po 6 k. smodnika ki se bi rabil za razstrelbe v Kamnitniku. On je smodnik pri Potočniku pravilno prevzel in ga nesel blizo Kamnitnika, toda spotoma se je spolnil, da je vpisno knjižico pozabil pri Potočniku, vsled če-sar je smodnik položil na tla in hitro nazaj tekel po knjižico. Ker je to dejanje Stanonika očitvidno nevarno in kaznivo po splošnem kazenskem zakonu, če ne tudi po postavi z dne 27. 5. 885 drž. zak. 134 tedaj se predloži ta ovadba ck. okr. sodišču v kompetentno kazensko postop-anje. Konečno se še omeni, da se je konfiscirani smodnik začasno hranil pri koncesioniranemu zalogatelju smodnika Janezu Potočnik. – V Škofji Loki 25. sep-tembra 903. – Lenček m.p.«

Dobava smodnika v Kamnitnik ni bila problematična. Ogromno razstreliva pa so prepeljali skozi Škofjo Loko za bohi-njski predor. Te transporte na Podbrdo je prevzela družba MAHLER & KLEIN –EISENBAHN SPEDITEURE. Pri trans-portih je šlo naenkrat za več tisoč kilo-gramov razstreliva. Tvrdka je vsakokrat-ni prevoz napovedala županstvu. Nad-stražnik je poskrbel za posebne ukrepe. Župan mu je takole napisal: »Videat nad-stražnik z naročilom, da mestna straža v notri določenem času nadzoruje dina-mitni transport v občinskem rajonu. So-sebno je paziti, da se vozovi pasantov odstavijo – delavnice kovačev za časa prevoza zaprejo ter odstranijo vse ne-prilike na cesti, katere bi zamogle pro-

met zadrževati oz. ovirati. Proti poročilu o izvršenem nadzorovanju ... – 28. 7. 1903. podpis nečitljiv.« Na isti list je potem nadstražnik odgovoril. »Slavnemu mestnemu županstvu v Škofji Loki. – Na slavni predstoječi dopis z dne 28. julija 1903 št. 1461 podpisani službo(joči) vljudno poroča, da je dne 31. julija t. l. ob 6 3/4 uri zvečer dinamični transport iz kolodvora na Podberdo brez vsega ovira se odpeljal. – Mestno stražništvo v Škofji Loki dne 31. julija 1903. – Anton Kermc, nadstražnik.«

Že leta 1904 je dinamične transporte prevzela Družba tolminskih in kobariških voznikov. Tudi ti so imeli na papirju obrazec s svojo glavo in štampiljko.

Po intenzivnem izkoriščanju Kamnitnika za bohinjsko progo so pozneje kamnolom prevzemali razni podjetniki. Že leta 1905 se je za večjo količino kamenja zanimal Franc Dolenc, lesotržec v Stari Loki pri Škofji Loki. Leta 1906, še pred koncem uradnega izkoriščanja za železnico, so se za kamnolom zanimala razna dunajska podjetja. Leta 1907 se je za kamen zanimalo podjetje barona Adolfa Pittela. Ta tvrdka je bila znana po keramičnih oziroma betonskih tlakih, posebno po cerkvah. Kdo vse je pozneje izkoriščal kamnolome v Kamnitniku, v občinskih dokumentih ni ohranjeno. Šele iz leta 1936 imamo zakupno pogodbo z Gradbenim podjetjem Ing. Jos. Dedek v Ljubljani. Podjetje je potem podaljševalo zakup vse do vojne. Občasno se je pritoževalo na občini, da ta ne spoštuje dogovorov. Občinski možje so na svojo roko dodeljevali kamenje tudi tvrdki »Slograd« in raznim privatnim zidarjem. Problem je bilo spet miniranje, saj so uporabljali prevelike doze razstreliva in je kamenje letelo na dvorišče vojašnice. Sresko načelstvo v Škofji Loki je leta 1938 in 1939 s posebnimi odločbami določilo, kako naj se kamnolom varno izkorišča. Občina pa je z Ing. Dedekom sklenila takšno pogodbo, da je imela do-

ločen profit ne glede na to, koliko kamenja je podjetje izvozilo iz kamnoloma. Zaradi gospodarske krize je bilo obdelanega kamna malo. Občina si je za Sreski cestni odbor izgovorila kamenje zastoj, predvsem za posipanje cestišč. Boljše kamnite plošče je za svoje potrebe pridobivala v kamnolomu Za Brajdo v Štan-grufu na koncu predmestja Karlovca.

Med obema vojnama je s tihim privoljenjem županstva na vzhodnem predelu Kamnitnika začelo rasti barakarsko naselje. Župan je v takšno gradbeno dovoljenje dal pogoje: »da ostane zemlja na kateri bo stala hiša občinska last in da se more hišo na zahtevo občine vsak čas odstraniti.« Takšen hišar je moral za odškodnino nasaditi na Kamnitniku vsako leto 1000 smrek oziroma drugih sadik, ki bi jih dodelila občina. Seveda tudi te postavke niso izvajali. Glede prodaje občinskega zemljišča pa je bilo vsako upanje zaman, ker občina ni nameravala in tudi ne smela kar tako prodajati svojih zemljišč. V tridesetih letih je občina prodajala parcele ob vznožju Kamnitnika, ob današnji Partizanski cesti. Nastala je tudi že zasnova za današnjo Tavčarjevo in Potočnikovo cesto. Vse hiše nad sedanjim Petrolom in proti vojašnici so nosile hišne številke Novo predmestje, ki je segalo tudi pod Plevno na današnje predele Sorške, Demšarjeve in Koširjeve ceste, sploh predela pod zdravstvenim domom. Leta 1939 je občina prodala velik del Kamnitnika jugoslovanski vojski, ki je na vzhodnem robu postavila municijsko skladišče, ki še stoji. Vojaška oblast je z odkupi po letu 1929, ko so dozidali vojašnico, počasi prišla v posest celotnega Kamnitnika do barakarskega naselja.

Gol Kamnitnik je bil nekaj časa atrakcija za Loko. Naslikal ga je naš znani impresionist, loški rojak Ivan Grohar. Počasi pa so se zavedeli velike naravne rane v okolju. Leta 1930 so pričeli hrib pogozdovati šolarji, kar pa se ni najbolj

obneslo. Leta 1938 so ustanovili odbor za pospeševanje in napredek gozdarstva v Škofji Loki in okolici. Predsednik odbora je bil Lovro Planina, povabili pa so še gospode: Dušana Kafola, sreskega šumarja in tajnika odbora, Vinka Zahrastnika, predsednika Tujsko-prometnega društva Antona Ogrina, predsednika občinskega gradbenega odbora, šolskega nadzornika Ivana Kržišnika in sreskega kmetijskega referenta Jakoba Hladnika. Danes bi takšnemu sestavu rekli odbor za varstvo okolja ali 'ta zeleni'. Še istega

leta so naslov odbora spremenili v Sreski odbor za propagando gozdarstva in o tem obvestili še širše zainteresirane: občino, komando planinskega polka, predsednika Sreskega kmetijskega odbora, organizacijo učiteljstva, Sokolsko društvo, Fantovski odsek, planince, Rdeči križ in Lesno zadrugo za Selško dolino v Železnikih. Pogozdovanje so izvajali, uspeh pa je bil zaradi skalnatih razmer pičel. Šele zadnja leta se je grmovje bolj obraslo.

France Štukl